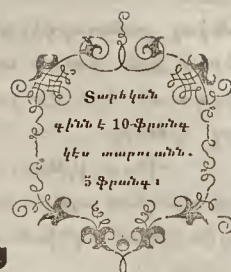

ԵՐԽՈՊԱ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 19.

1859

Բ. ՀԱՏՈՐ

ՅԱՆՈՅ ԽՂԻԿԸ ԿԵՄ ԳԻՊՈՒՐԿ

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Կատարյալ կամ
անգնառու:

Եղին է ու Պէադադըսուհին գիշեր մը մինչեւ առտու նստած էին, եւ աս անգամուան խօսակցութեան նիւթը տիրալի եւ լքում պատճառող նիւթ մըն էր: Հեղինէ հօրմէն թուղթ մ'ընդունած էր, որուն մէջ հայրը կը ծանուցանէր թէ հետեւեալ օրը Վալտէք դքսին հետ իրեն պիտի գար: Գալստեան պատճառն ալ թղթին մէջ նշանակուած էր, թէ ինք Վալտէքին հետ պիտի գայ որպէս զի դստերը Վալտէքին հետ կարգուելուն վրայ նորէն խօսի, եւ կը յուսայ որ Հեղինէ իր յամառութիւնը կոտրած, եւ հաստատուն առաջադրուած թիւն դրած է հօրը կամացը հետեւիլ: Կամակին վերջն անով կը լմննար որ հայրը խիստ սպառնալիքներ կ'ընէր դստերը, թէ որ նոյն յամառութեան մէջ մնալով իր կամացը դիմադրութիւններ կ'ընէ:

«Մտուած ինծի ողորմի», կ'ըսէր Հեղինէ ուրիշ խօսքերու մէջ, «իմ վիճակս դեռ ուր պիտի հասնի: Հայրս սպառնալիքներն ու պատիժներն այնչափ յառաջ պիտի տանի որ վերջապէս կամ ուզածն ընել պիտի տայ, եւ կամ զիս գերեզման պիտի խաւրէ: Բայց աւելի վերջինը պիտի ըլլայ քան թէ առջինը. քանի որ բանականութիւնս վրաս է եւ քանի որ ինքիւրենս զիս որոշելու կարողութիւն ունիմ, ան սրիկային ձեռքս պիտի զնանամ: Թէ որ զիս բռնութեամբ խորանին առջեւ տանելու ըլլան, Վալտէք կոմսն իր առջին կամ կատաղի մը եւ կամ մեռել մը պիտի գտնայ: Ինչո՞ւ համար ես ալ, սիրելի մօրս հետ չմեռայ»,

«Ա՛հ, լու՛հ, կամաց», ըսաւ դքսուհին որ լացող Հեղինէն բազկացը մէջ առած կրծոցը վրայ կը ճնշէր, «կամաց խօսէ՛ դուրսը ոտնաձայն կը լսեմ: Ո՞ր տէր Աստուած մասնուեցանք»,

Աս վայրկեանիս մէջ խցին դուռը բացուեցաւ եւ արասուհին աճապարելով ներս մտաւ:

Երկու բարեկամները սարսափման աղաղակաւ իրարմէ բաժնուեցան. եւ ապա՛ռ արասուհւոյն ոտքն ինկան եւ մարեցան:

Արասուհին յանկարծական վախէն ինք զինքը կորսնցուց եւ զարհուրելով խցէն դուրս ելաւ եւ իր սենեակը վազեց: Քանի մը կանայք արասուհւոյն օգնութեան հասան եւ գրեթէ մարելու մօտեցած արասուհին անկողին դրած առնին, երկու դժբախտ բարեկամները շունչ առին եւ բաց խցի մէջ կը կենային: Կեցած կը մտածէին թէ ինչ եղաւ, եւ պատահածն իրենց զարհուրելի երազի պէս բան մը կու գար: Բայց յանկարծ գէպքն ինչպէս որ եղած էր նէ, այսինքն արասուհւոյն գալն աչքերնուն առջին եկաւ, եւ երկուքն ալ մի եւ նոյն վայրկեանի մէջ միաբերան դռնէն. «Ո՞ր մեծազօր Աստուած, մեր բանը բուսաւ»,

Աս վայրկեանիս մէջ քոյրերէն երկուքն ասոնց խցին մօտենալով իրարու հետ ասոնցմէ լսուելու չափ բարձր կը խօսէին եւ ասոնց խօսակցութիւնը նոր դժբախտութիւն մը կը ցուցնէր:

Քոյր Ահնէ: Ո՞ր մայր Աստուծոյ, աս ինչ զարհուրելի առաւօտ է:

Քոյր Մարի: Այսպիսի օր մը քանի որ վաղը մէջ եմ, տեսած չէի, եւ արդէն տարիքս ալ երեսուն է:

Քոյր Ահնէ: Կախ եւ յառաջ կը լսեմ, որ վարը դրան առջեւ մեռած ասպետ մը բերած են. եւ երկրորդ թէ մայր արասուհին սարսափէն մարած ըլլայ: Այսպիսի զարհուրելի բանէ մը ո՞վ չիսարսափիր:

Քոյր Մարի: Իս դեռ բոլոր անդամներովս կը դողամ: Ո՛ւ՛՛՛, մեռեալ ասպետն ինչ զարհուրելի կ'երեւայ: Անշուշտ երազիս մէջն ալ պիտի տեսնեմ:

Քոյր Ահնէ: Ես չէի ուղեր զինքը տեսնել: Բայց աս բանտարկեալներուն հետ հիմակ ինչ պիտի ընենք, նոյնպէս թէ որ խեղճ աղբիկը դեռ մարած մնացած է նէ, անոր ինչ ընենք:

Քոյր Մարի: Բայց աս բանտարկելոց գէպքն ալ զարմանալի բան մըն է. մայր արասուհին զաղջիկը

մէկալ բանտարկելոյն քովը գտաւ, ուր թողունք որ երկուքին դուռն ալ արտաքուստ աղէկ գոցուած ու կղպուած էր: Աս բանս չեմ կրնար ըմբռնել եւ ոչ ալ հաւնիլ:

Վայր Ագնէ: Կը բաղձայի որ ամէն բան լմնցած անցած ըլլար: Բայց ամենէն խեղճն աս է որ, ինչպէս հիմակ աղջկան պիտի իմացընենք, որ մեռեալ աս պետն . . .:

Վայր Մարթա: Ի՞նչ կ'ընես, անոնց խցին քովն ենք, եւ աղջիկը խօսածդ կրնայ լսել:

Աս աղգարարութիւնը շատ ուշ եղաւ, որովհետեւ Հեղինէն ամէն բան որոշ լսած էր, եւ «իմ հայրս», ըսելով նորէն մարած ինկած էր:

Երկու քոյրերը զՀեղինէն մարած եւ Պէտրոսի բաղկացը մէջ գտան: Վախերնէն դողալով, դքսուհւոյն օգնութեամբը զանի անկողին տարին: Երկու քոյրերն ալ ինչ ընելիքն չէին գիտեր: Դքսուհին հոտաւէտ բան մը կ'ուզէր, բայց քոյրերը չէին իմանար: Մէյ մ'ալ դքսուհւոյն միտքն ինկաւ որ Հեղինէին արկեղ մէջ փնտռէ եւ մեծ ուրախութեամբն անոր մէջ գտաւ: Եւ նոյնը մարողին քիմին բռնելով, Հեղինէն կամաց կամաց արթնցաւ: Ամենէն աւելի ուրախացողները շիտած քոյրերն էին: Որովհետեւ իրենք զՀեղինէն մեռեալ կը համարէին:

«Բայց տիկին», կ'ըսէր քոյր Մարթա դքսուհւոյն, «իրեն ի՞նչ ըսիք որ մարեցաւ, որուն մէջ կրնար ալ մեռնիլ»:

«Հանգարտ եղիւ սիրելի քոյր, պատասխանեց դքսուհին, «մարելէն մարդս շուտ չմեռնիր: Ապա թէ ոչ ես շատոնց մեռած եի»:

«Աւրեմ կը կարծէք որ աս աղջկան բան մը չըլլար», կը հարցընէին երկու քոյրերն ուրախաշաղով:

«Բայց դուք, երկնից սիրոյն համար ըսէք, ինչպէս կրցաք աս խուցը գալ, որ աղէկ գոցուած ու կղպուած էր», կը հարցընէր քոյր Ագնէսը դքսուհւոյն:

«Ասի ոչ ձեզի եւնոջ ալ որպիսի եւ իցէ մէկուն, նոյն իսկ արասուհւոյն ալ չեմ կրնար ըսել, պատասխանեց դքսուհին:

Վայրերը դարձան եւ վախնալով իրարու նայեցան եւ ինքզինքնին շատ անգամ խաչակնքեցին, որովհետեւ դքսուհւոյն կախարդ կամ վհուկ ըլլալուն վրան ալ չէին տարակուսեր: Իւրաքանչիւրը քովը գտնուած միտալը կամ վարդարանէն կախուած խաչը շատ անգամ կը պահէր: Եւ խուցն անմիջապէս թող տալով քանի մը վայրկեանէն մեծաւորուհւոյն հետ նորէն դարձան: Մեծաւորուհին յանուն արասուհւոյն դժբախտ դքսուհւոյն աղէկ յանդիմանութիւն մը տուաւ եւ հրամայեց անոր որ ետեւէն դայ: Դժբախտ դքսուհին Հեղինէին առջեւը մեռելի պէս դուռնաւոր կեցած էր, իսկ Հեղինէն թէպէտեւ դուռն աղգայ՝ բայց աչքերը բանալու սկսած էր: Անդգայ Հեղինէն նորէն անգամ մ'ալ գրկելով, «սիրելի

Հեղինէ, մնաս բարով», ըսաւ եւ մեծաւորուհւոյն ետեւէն գնաց: Մեծաւորուհին ամենէն յառաջ կ'երթար, ետքը դողդոջուն դքսուհին, անկէ ետքն ալ մէկալ քոյրերը: Երկայն խաչուղոյն ծայրը հասնելէն ետքը, մեծաւորուհին ձախ զարկաւ եւ ժանդատած բանալով՝ երկրթէ դուռ մը բացաւ: Անկէ՝ քարէ սանդղով մը, մուտ եւ զարհուրելի կամարի մը տակ կ'իջնուէր, որ տեղը երկու հարիւր տարիէ ի վեր արեգական ճառագայթ տեսած չունէր: Մեծաւորուհին առանց բան մը խօսելու զգալաւոր հոն ձգեց, եւ քերց հետ դուրս ելլելով, երկրթէ դուռը վրայէն նորէն գոցեց եւ ըսաւ՝ «բանտարկեալն աս երկրթէ դուռը դժուարաւ պիտի կարող ըլլայ կախարդել»:

Վայրերն երբոր Հեղինէին խուցը դարձան, տեսան որ ձեռնամաձ՝ գետնի վրայ ծուներ կը դնէր, եւ աչքերը արտասուաց հեղեղներու մէջ էին: Որովհետեւ խելքը բոլորովին վրան եկած էր, եւ քիչ մ'առաջ պատահած բաները բոլոր աչքին առջին կու գային. կը կուտէր որ բարեկամին գլուխը դժբախտ բան մ'եկած է: Աս զարհուրելի խորհուրդն ինչպէս նաեւ իր դժբախտ հօրը խորհուրդը թէ մեռած է, սիրաւ կոտրեց:

«Իարեկամն ո՞ր է», դուչեց Հեղինէն ցաւաբին ձայնով մը ներս մտնող քերց:

Ասոնք մատերնին բերաննին գնելով կը լռէին: Բայց Հեղինէն, որ հիմակ աղէկ իմացած էր թէ իր զահուրելի մտածմունքն ստուգիւ գլուխ ելած է, նորէն անկողնոյն վրայ նետուեցաւ, երեսը գոցեց եւ դառն կու լար:

Ասոր վրայ քիչ մ'ետքը արասուհին ներս մտաւ եւ զուարթ գիմօք Հեղինէին՝ որ դեռ կու լար, եւ որուն լացքն արասուհին ուրիշ նշանակութեամբ կ'առնուր ըսաւ՝ «միթարուեցէք խաթունիկ: Ձեր յարգելի հայրը մեռած չէ եւ դեռ կենդանի է: Աստուած իրեն դեռ երկայն կեանք տայ»:

«Հայրս ուրեմն դեռ կ'ապրի», Հեղինէն աս հարցումն ընելով ոտք ելաւ, եւ գունատած երեսը արասուհւոյն դարձուց:

«Հա, սիրելի խաթունիկ, կրկնեց արասուհին, աչացը մէջ ուրախութեան արցունք մը ցլացնելով: «Բարեբար Աստուած այնպիսի բարի ասպետն, որ մեր Աստուծոյ տանը բարեբարն է, չուզեց որ մեռնի: Եկո՛ւ որ տեսնես»:

Արասուհին աս խօսքերով աղջկան ձեռքէն բռնեց եւ խցէն հանելով, վանքին կից տուն մը տարաւ, ուր Յովհաննէս Վեֆելսպուրկ գեղեցիկ խցի մէջ աղնիւ անկողնոյ մը վրայ կը պառկէր: Արասուհւոյն՝ աղջկան հետ ներս մտած ատենը, հօրն անկողնոյն քով, քաղքին ամենէն քաջ բժիշկն ու վիրաբոյժը կը կենային: Հեղինէն հօրը վրան իյնալ կ'ուզէր, բայց բժիշկն արգիլեց, եւ կ'աղաչէր որ հիւանդ հօրը ինչպէս, որովհետեւ, կ'ըսէր, զինքն հիմակուան հանդարտ գիրքէն որպիսի եւ իցէ եղանակաւ խոռովել,

կրնայ անոր մեծապէս փնտսակար ըլլալ: Հեղինէ բժշկին խորհրդոյն հետեւեցաւ: Բայց իր հօրը մեռելի տօգումութիւնն այնպէս իր սիրտը վիրաւորեց որ ոչ խօսիլ կրնար եւ ոչ ալ լալ: Մեծ ցաւով եւ կսկիծով տօգոյն հօրը կը նայէր, որ գոց աչուրնելով կամաց կամաց կը շնչէր: Ամէն մէկ շնչառութեան միտ կը գնէր եւ անհամբերութեամբ աչացը բացուելուն եւ խելքը գլուխը գալուն կը սպասէր: Հեղինէ մինչեւ որ աս մխիթարութիւնն զգաց նէ, քանի մը զարհուրելի եւ ցաւաբէն ժամեր անցան: Գժբախտ հօրը ցաւաբէն վիճակին կսկիծներէն ետքը, թշուառ բարեկամին վիճակը միտքն ինկաւ: Իր ցաւն անպատմելի էր: Այնպէս տկարացաւ որ հարկ եղաւ զինքը կից սենեկի մը մէջ անկողնոյ վրայ հանգչեցնել: Բայց քաղցը քուռնն որ առջի գիշեր անոր հանգիստ շնորհած էր, հիմակ անոր զբայութիւնները գրաւեց, ուստի որ Հեղինէ հապիւ կէսօրն արթնեցաւ եւ ըստ բաւականի զօրացած էր:

Արթննալէն ետքը, բժշկին բերնէն լսեց որ հայրն ազատած էր, եւ նոյն օրը պատգարակով կրնար իր ամրոցը փոխադրուիլ:

Աս ուրախալի լուրը բարի Հեղինէն շատ երջանիկ ըրած էր, բայց Վալտէքին հետ կարգուելու մտածմունքն, եւ իր բարեկամէն՝ հաւանականաբար բոլորովին բաժնուելու խորհուրդն ընդ միտքն իյնալը, ինք զինքը թշուառ եւ գժբախտ կը համարէր:

Գիշերը գեռ չհասած, դուքսն արդէն իր ամրոցին մէջն էր, եւ Հեղինէ ալ մանկական սիրովը ետեւէն գացած էր եւ անկողնոյն քովը կը նստէր: Մեծ փութով զանի կը խնամէր եւ գիշերներն անկողնոյն քովը կը հսկէր: Հօրը մարմնաւոր զօրութիւնն օր քան զօր կ'աւելնար, բայց միտքն անոր հակառակ, միշտ երթալով կը տկարանար. այնպէս որ բնաւ խելքը գլուխը չեկաւ այլ խելացնորութեան կը դիմէր: Խելքը տկարացած էր, եւ հետզհետէ ստացած մարմնաւոր զօրութիւնը, խելացնորութիւնը կամ կատաղութիւնը աւելի զարհուրելի եղանակաւ ի գործ գնելու կրնար ծառայել: Երկու զօրաւոր ծառայք զանի անկողնոյ մէջ չէին կրնար բռնել, եւ հարկ կ'ըլլար որ չուանով ձեռքերն ու ոտքերը կապեն: Նոյն իսկ քովը կենալը զարհուրանք կը պատճառէր, որովհետեւ կը կատղէր, կը զարնէր, կը հայհոյէր եւ կ'անիծանէր: Բարի Հեղինէ հոգէն ու կրած խաչէն կը հիւժէր: Հօրը մահը, ստուգիւ իրեն համար բարերարութիւն էր: Աս գժբախտ վիճակին մէջ փոքր մխիթարութիւն մը կար նէ ան էր որ Վալտէքին կողմանէ հանգիստ կը մնար, որովհետեւ հիմայ կարգուելուն վրայ ամենեւին խօսք չկար: Երիտասարդ Վալտէք դուքսը Վեֆելսպուրկի ամրոցը բնաւ չէր իգար, իսկ հայրը շատ քիչ: Որովհետեւ Վեֆելսպուրկին հայհոյութիւններն ու անէծքները երկսայրի սրոյ պէս իր յանցաւոր սիրտը կը ծակծրկէին: Յովհաննէսին կատաղութիւնը տեսած ատեն չար սիրտը կ'արթննար, եւ անոր չարեաց իբր գլխաւոր պատճառ

զինքը կ'ուտէր: Առանց սրտին մէջէն անցածը դրսէն ալ ցուցնելու, կատաղոյն առջին չէր կրնար եւրենալ, անոր համար բոլորովին չէր իգար:

Վալտէքին խելքը դքսուհին ալ, իր զարհուրելի բանտին մէջ, քան զՀեղինէ նուազ գժբախտ չէր: Խելքն իր առջի խցին մէջ արեգական ծիծաղող երեսը, սիրուն լուսինը եւ երկնից փալիւղող աստղները կրնար տեսնել: Բայց հիմակ ահագին մութ մը զինքը գիշեր ցորեկ կը պատէր, եւ բոլոր աշխարհքէն զատուած էր: Օրուան ու գիշերուան մեծագոյն մասը աղօթելով, լալով, հեծելով ու հառաչելով կ'անցընէր:

«Կամ խելքը Հեղինէս, արդեօք ի՞նչ եղաւ, կ'ըսէր անգամ մ'ինքրիկն: «Կարող ըլլայի իր գժբախտութեանը մասնակից ըլլալ եւ իրեն հետ մէկտեղ կրել: Ինծի ալ որչափ մխիթարութիւն կ'ըլլար: Բայց ես հիմայ բոլոր մարդկութենէ լքուած թողուած եմ: Եւ ոչ ալ ինծի ան մխիթարութիւնը շնորհել ուզեցին որ մարգասէր քոյր Ռոզալին բանտի մէջ ինծի պցելութիւն ընէ: Գոնէ Աստուած տար որ ան աղնուական ոգին մատնուած չըլլար, եւ ինքն ալ իր մարդասիրութեան պատիժը բանտի մը անկիւնը չգրտնէր: Բարերար Աստուած իրեն օգնէ եւ իր անմեղութիւնը պաշտպանէ»:

Խելքը դքսուհեոյն վախցածը եղած էր: Բարի Ռոզալին քոյրն այնչափ ատեն հարցումիորձի տակ ինկաւ, մինչեւ ան երկու խցերուն փայտեայ միջնորմի մէջ եղած ծածուկ դուռը խոստովանեցաւ, եւ քանի մը շաբաթ խցի մը մէջ հացով ու ջրով անցընելու դատապարտուեցաւ: Բայց աղնուական ոգին, իր ըրած բարերարութեամբ կը մխիթարուէր:

Մեր երկու գժբախտներն աստ եւ պիտ' Աստուծոյ հովանաւորութեանը յանձնելով, Գիպուրկի ծեր ծառային կը դառնանք:

Գ Լ Ո Ի Խ ԺԳ.

Պիժքախտ պատգամաւորութիւնը:

Գունոն՝ Գիպուրկին ամրոցին ճիւղը տեսած գիշերուան ի վեր, բարի դքսուհին Կերպուտա, տեղ մը բնաւ հանգիստ գտած չունէր: Գիշեր ցորեկ արթուն էր եւ կ'երաղէր, եւ ի մասնաւորի զարհուրելի կասկածէ մը կը չարչարուէր: Թեպէտեւ օրուան մէջ տասը անգամէն աւելի ամրոցին մատուռը կը վաղէր, որ աղօթից մէջ խաղաղութիւն գտնէ, բայց ան զարհուրելի խորհուրդն՝ Աստուծոյ նուիրեալ մատրան մէջն ալ զինքը կը հալածէր եւ սուրբ գործքը կը խռովէր:

Աս խորհուրդը զարմանալի բան մըն էր: Կերպուտա դքսուհին չկրցաւ աս կասկածը վրայէն թօթալիւ, այլ պնդեալ կը մնար թէ աս կենաց մէջ մէյ մ'ալ իր ամուսինը տեսնել կարող պիտի չըլլայ: Բայց նոյն կասկածն ի՞նչպէս ստոյգ էր: Որովհետեւ

աս աշխարհքիս մէջ իր սիրելի Վոթֆրիտը տեսնելիք չունէր: Գունդին ճիւղին այց ելած գիշերը Գիպուրկին գաղտնի ֆեֆէն դատաստանին առջեւը ելած եւ դատապարտութիւնն ընդունած գիշերն էր:

Կերդրուտային հոգն օր աւուր վրայ կ'աւելնար, այնպէս որ ոչ կերակուրէն եւ ոչ ալ քնէն համ կ'առնուր:

«Եկուր, սիրելի Գլեմենդին», կ'ըսէր Կերդրուտա, օր մը կէս օրէն ետքն իր աղախնոյն, «ինծի ընկերացիր որ վարը դաշտն իջնանք եւ Ս. Վալենդին երթանք աղօթելիք, եւ հոն եղած բարեպաշտ եղբօր բերնէն քանի մը միսթարական խօսքեր լսենք:

Քիչ մ'ետքը երկուքն ալ դէպ ի դաշտն իջնալու ծամբուն վրան էին, եւ բարեպաշտ խօսակցութիւններով Ս. Վալենդին հասան: Չմերուան քաղցր ու հաճոյ օդ մըն էր: Հովն ու արեւը, ձիւնն հալեցուցած եւ երկիրը չորցուցած էին: Գրքուհին աղախնոյն հետ եկեղեցի մտաւ եւ արտասուօք կ'աղաչէր սրբոյն, որ իրեն համար Աստուծմէ միսթարութիւն ու զօրութիւն ընդունի, որպէս զի զարհուրած սիրտը նորէն հանգիստը գտնէ ու հանգարտի: Կարճ բայց ջերմեռանդ աղօթքէ մ'ետքը, միսթարութեամբ ետգարձած ատենը, մատրան ծայրը յարգելի ծեր մը կեցած էր, որ ծերունի եղբայր Գլաւսն էր: Ասի գրքուհին աղախնովը մէկտեղ խուց մը տանելով, անոնց առջին հաց, կարագ եւ պանիր դրաւ: Գրքուհին շնորհակալութեամբ ամէն մէկէն մէկ մէկ կտոր ճաշակելէն ետքը, ծերունիւն, նոյն օրուան ուխտագնացութեան պատճառն յայտնեց: Ո՛չ իր զարհուրելի կասկածը պահեց եւ ոչ ալ ժամը աղօթքէն ետքը զգացած միսթարութիւնը:

«Խարի գրքուհի, կ'ըսէր ծերունին, «կասկածնիդ ստոյգ ըլլալը մենք ամենքնիս ալ չենք կրնար խոնալ, բայց շատ անգամ այսպիսի խորհուրդներն ալ Աստուծմէ կու դան: Մէկու մը գլուխը դալու դժբախտ ապագայի մը կասկածը, խորհրդալից բան մըն է, եւ մարդ նոյնը մեկնելու վեճակի մէջ չէ: Շատ անգամ մարդ այսպիսի մտածութիւն եւ միանգամայն վախ կ'ունենայ, եւ գաղտնի երկիրը մը սիրտն անհանգիստ կ'ընէ: Ասի ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ծածուկ էակ մը զինքը մերձաւոր դժբախտութեան պատրաստել կ'ուզէ, որպէս զի դժբախտութիւնը երբ եւ իցէ եկած ատենն անպատրաստ ըլլալով չապշի: Անակընկալ ցաւերը շատ անգամ աւելի խորունկ վէրք կը պատճառեն քան թէ այնպիսիներն՝ որոնց մարդ պատրաստուած կ'ըլլայ: Անոր համար մերձաւոր դժբախտութեան կասկածը, միշտ ազդարարող պահապան հրեշտակ մըն է, որ մեզի պէս տկար մարդիկները գալու ցաւոց կը պատրաստէ եւ Աստուծոյ կամեցը համակերպելը կը դիւրացնէ: Աս աղբարարութեան անսացողը երջանիկ է, այնպիսին իր բոլոր ապաստանարանը աղօթքը կ'ընէ, եւ բոլոր վստահութիւնը Նախախնամութեան վրայ դնելով ամէն բանի պատրաստ կ'ըլլայ: Ուրեմն բարեպաշտ

գրքուհի, թող խաւրէ Աստուած մընիդ ինչ որ իր սուրբ կամքը կ'ուզէ, գալու չարիքը ձեզի համար անակընկալ չէ, որովհետեւ դուք վստահութեամբ եւ անոր կամեցը հետ միաբանելով արդէն պատրաստուած էք: Ասի քրիստոնէական իմաստութիւն մըն է, զոր ամենուն համար կը բաղձամ»,:

Խարի ծերոյն աչացը մէջ աս խօսելէն ետքը արցունք մը կը փայլէր, որովհետեւ նոյն վայրկեանի մէջ կը մտածէր թէ բարի Գիպուրկին՝ զոր ինք սրտանց կը սիրէր, մեծ դժբախտութիւն մը գլուխըն եկած ըլլալն անկարելի բան մը չէ: Գիտէր որ Գիպուրկ շատ թշնամիներ ունէր, եւ անով՝ գաղտնի ֆեֆէն առջին հանուած ըլլալուն կարելութեամբ վրայ շատ կը տարակուսէր: Եւ առանց բան մը գիտնալու, ձեռնամած «Տէր քու կամքդ ըլլայ», կը գոչէր, լսուելու ձայնով:

«Եւ իր կամքն ըլլայ» ինչպէս երկինքն ասանկ ալ երկրի վրան, աւելցուց բարեպաշտ գրքուհին. եւ ասոր վրայ քիչ մ'ատեն տիրած լուսութիւնը, սենեկին դրան մէկու մը կամացուկ զարնելովն պլայլեցաւ:

Գլաւսին դուռը բանալովը ծեր Պեննո ներս մտաւ: Բայց դրան մէջ քար դարձած մնաց եւ «Ո, մեծազօր Աստուած», գոչելով ծնկուրներուն վրայ ինկաւ:

«Ողորմած Աստուած, ամուսինս մեռած է», գոչեց գրքուհին եւ մարելու վրայ էր: Գլեմենդինը գրքուհւոյն օգնութեան հասած ատենը, Գլաւս ծեր ծառային վազեց: Չինքը դուրս տարաւ եւ քարի մը վրայ նստեցուց: Բարի Պեննոն՝ որ բնաւ գրքուհւոյն հոն գտնուիլը կուտար չէր, ինք զինքը կորսնցուցած էր: Ինք ի սկզբան հոն եկած էր, որպէսզի իր տիրոջը մահուան լուրը նախ եղբայր Գլաւսին հաղորդէ, եւ անոր աղաչէ որ իր տիկինն՝ աս բօթը լսելու պատրաստէ: Բայց իր յատակագիծը յանկարծ պարապի ելաւ, եւ աս հարուածն իր խելքը գլխէն տարաւ: Երկայն ատեն խօսելու կարողութենէ զրկուած էր, եւ իր ցաւը յայտնողը հեծկլտալն ու արցունքներն էին: Խոհեմ Գլաւս, արտասուաց բարեւարութիւնը ճանչնալով թող տուաւ որ Պեննո լայ:

Խարի գրքուհին ցաւոյն առջի հարուածն անցուցած եւ «Գիպուրկը մեռած է», լսելու պատրաստուած էր:

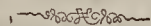
Գլեմենդինին հետ խցէն դուրս ելաւ եւ իր հաւատարիմ ծառային քովը գնաց: Պեննո զգրքուհին տեսած ատենը, անոր ոտքն ինկաւ եւ լալէն ու հեծկլտալէն ուրիշ բան չկրցաւ արտաբերել բայց եթէ «Միս, Աստուած ողորմի»,:

Գրքուհին Գլեմենդինին թեւերուն կ'ընկնելով եւ տկար ձայնով մը կը հարցնէր ծառային թէ տէրն ո՞ր թող տուած, եւ թէ անոր գլուխն ի՞նչ եկած է, եւ հրաման կու տար որ ոտք ելլէ: Ծեր Պեննո, ծունր դնելը շարունակելով գրքուհւոյն ձեռքն արտասուօք թրջելով, աս խօսքերը կը թողնէր, «Միս, սիրելի, բարի եւ գթած տիկին, ներեցէք,

ներեցէք ձեր ծեր ծառային, որ ինք առանց իր տիրոջն առանձին տուն կը դառնայ: Ո՛հ, որչափ կը բաղձայի իրեն տեղ կամ իրեն հետ մեռնիլ, բայց սիրելի տէրս ասանկ չուզեց: Գուն ամրոցս դարձիր, կ'ըսէր, «Եւ իմ մահուանս լուրն ամուսնոյս տուր, որ Գիւպուրկ ակ չկայ, եւ ինք Աստուծոյ ձեռքն է...»:

«Ինք Աստուծոյ ձեռքն է», գոչեց զքսուհին, եւ արտասուաց հեղեղ մը զինք չարչարող ցաւը մեղմացուց: Անկէ ետքը բարի զքսուհին Աստուծոյ ապաւինելով ծառային բերնէն բոլոր պատմութիւնը լսեց, եւ աւելի իր սիրելի Գունոն քան թէ ինքզինքը կը հոգար: Աղաչեց բարի Գլաւին որ իրենց հետ մէկտեղ ամրոցը գայ եւ նոյն դժբախտ լուրը Գունոյին հաղորդէ. ճամբան ութամսեայ ծերի մը համար թէ եւ շատ տաժանելի էր, բայց բարի ծերն աս ծանր պաշտօնին ինք զինքը պատրաստ ցուցուց: Էւ աս տխուր ընկերութիւնը դէպ ի ամրոց երթալու ճամբայ ելաւ:

Պէտք է շարունակուի:

Բ Ն Ա Պ Ա Տ Մ Ա Մ Ա Ն

Սէյլոնի վրայ փղի որսորդութիւն մը:

Պարոն Պազէր, որ Սէյլոնի որսորդներուն ամենէն աներկիւղներէն մէկն է, իր որսորդութեան պատմութեանցը մէջ փիղերու գնդի մը հետ հետեւեալ պատերազմը կը ստորագրէ:

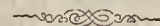
1850ին Նոյեմբերի մէջ, եղբօրս եւ քանի մ'անձանց հետ ճամբայ ելայ եւ կղզւոյն դէպ ի ան կողմը կ'երթայի, ուր որ շատ եղջերունք կը գտնուին: Իմ շանս խնայելու համար տունը թողուցի, ձի հեծայ եւ ամենուն առջեւէն կ'երթայի: Երբոր ան տեղն հասանք ուր որ մեր վրանները պիտի կանգնէինք, կէս օրէն ետքը ժամը 5 հասած էր: Նիկիւլայէն ու թը անգլիական մղոն հեռու այնպիսի դեղ մըն էինք, ուր փիղերու տեղերը դիտող մարդիկ կը դրոշմէին: Մենք անմիջապէս զանազան մեղի կանչեցինք, որպէս զի մեր որսորդութեանց մէջ մեղի օգնական ըլլան: Երկրորդ օրը կանուխ, արեւը հասկը թէ ծագած էր մեր ձաւոր բլրակի մը վրայ ելանք որ անկէ փղերու հետքը փնտռէինք: Բայց բոլոր գիշերն անձրեւած ըլլալով, փիղերու հետքերն աներեւոյթ եղած էին: Այս օր մը պարսպ տեղ ասդին անդին պտրտելէն ետքը, երբոր մեր վրաններուն դառնալու որոշումն ըրինք, 1/4 մղոն հեռուէն յանկարծ փղի մը աղաղակը լսեցինք, որ երբեմն երբեմն դադրելով նորէն կը սկսէր, եւ ան զարհուրելի ձայնը մերձաւոր ժայռերու այրերէն յորանալով, որսաման ձայնի պէս կու գար:

Փղին ձայնը լերան տակ եղող մացառին մէջէն կու գար, որ ցած եւ գերթէ անմատչելի տեղ մընէր: Տարակոյս չունէինք որ դիմացին չէ թէ մէկ, այլ բազմութիւն փղաց պիտի ելլէն, որովհետեւ երբեմն երբեմն եւ բեւան ելած հետքերն եւ ասդին անդին ծառի կտորտած ճիւղերը մեղի ասանկ կարծել կու տային: Աս պատրաստութեամբ յառաջ երթալով այնպիսի տեղ մը հասանք, որ խոտերը խիտ եւ 10 ոտնաչափ բարձր աճած ըլլալով, մեծ դժուարութեամբ միայն կրնայինք մէջէն անցնիլ:

Աս խոտերու մէջ մտնելէն ետքը, նոյնքու մէջ փղած ջրկին շարժումներն սկսայ յայտնի նշմարել, եւ արդէն իզմէ 30 քայլ հեռու փղի մը ականջներուն շարժումը կը տեսնէի, բայց խոտին շատ բարձր ըլլալուն համար փիղերուն քանի հատ ըլլալը չէի կրնար նշմարել: Սկսայ մտածել թէ ինչ եղանակաւ կրնանք թշնամութիւններն սկսիլ. մեր հրացանաւորները սկսան վախնալ, եւ իմ ետեւի կողմն անցած կը փոփոյային: Յանկարծ երկու պատիճներ (խրթնած) վեր բարձրացան եւ իրենց ընկերացը նշան տուին: Ասոնք երկու յառաջապահ փղեր էին, եւ ասոնց աղաղակին ձայնը ընկերաց հասնելէն ետքը, զանազան կողմանէ նոյն որսաման ձայններն ելան եւ պատիճները բարձրացան, եւ երկու փղերով արուած վտանգն, սէր ըլլալը կը փնտռէին:

Աս հասարակ փղի մը աղաղակը որսամանէ ստուգիւ տարբերութիւն չունի, եւ աս երկու առաջնորդ փղերը, իրենց թղքերէն աս որսամանման ձայնը հնչեցուցին, որպէս զի բանալը մէկ տեղ ժողովէն: Շուրջ մէկ վայրկեանի մը մէջ բոլոր գունդը, աս երկու առաջնորդներուն քով ժողովեցաւ, ձախար դէպ ի մեղի դարձուցած: Աս վայրկեանը մեր յարձակմանը յարմար սեպեցի, ու բարձր խոտին մէջէն վրանին քայլեցինք: Բանալին մէկ մասը շուտ մը դարձաւ ու սկսաւ փախչել, բայց երկու առաջնորդներն եւ ուրիշ երեք փղեր ականջնին ու պոչներին տնկած սկսան վրանիս քայլել: Ասոնք դիժ մը կը կաղմէին եւ իրենց պատիճովը բարձր խոտերը աջ ու ձախ նետելով շուտ մը վրանիս կատաղի նայուածք մ'արձակած, տասը քայլի չափ մեղի մծտեցան: Հոս մեր հրացաններէն աղէկ հարուած մ'ընդունեցան, ետեւին պատրաստուած պահեստի հրացանները ձեռք առինք, եւ երբոր վերջապէս կրակը դադրեցաւ, ու վառօդի մուխը փարատեցաւ, հինգ հսկայ դաշտանները առջեւնիս դետինք վառած տեսանք: Անմիջապէս փախտական բանալին սկսանք հալածել եւ շուտ մ'ալ տնոր հասնելով տեսանք որ ասդին անդին կը ցրուէր: Եղբայրս փիղ մը զարկաւ որն որ նորէն յարձակելու կը պատրաստուէր, բայց իմ երկրորդ հարուածովս դետինք վառեցաւ: Ես մինակ երկու հատ կրկին բերով հրացան ունէի եւ զանազան ալ նորէն չէի լեցուցած, բայց որոն անանկ հրապարիչ էր, որ չէի կրնար հալածելէն ետ կենալ: Արյունայի որ եղբօրս մէկ կամ մէկալ զինակիրը ինծի համար պահեստի հրացան մ'ալ ունենայ:

Մնացածը գաւ անգամ:

ՔԱՂԱՔԱՔԱՔԱՔ ԵՒ ՋՕՐԱՅԻՐ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ

ՓՐԱՆԿԻՍԿԱՍ ՆԻՆ ՍՊԱՐԱՊԵՏ

Վաղղիական զինուորական հանձնարագիտաց (ingénieurs) հրամանատարը, եւ Նաբոլէոն Գիւն օգնական զորավար 1802ին ծնաւ եւ իր սկզբնական կրթութիւնը բաղմարուեստեան համալսարանին մէջ ընդունեցաւ, ետքը իբր ստորին տեղակալ Մէյի հանձնարագիտաց դաստասան մէջ: 1827ին իբր տեղակալ զօրաց մէջ մտաւ, եւ 1835ին հանձնարագիտաց գնդին հարիւրապետ եղաւ: 1836ին Ափրիկէ նաւարկեց, եւ 1837ին զօրավարաց ժողովին մասնակից եղաւ, եւ Գոնուանդինի վրան քայլեց: Աս տեղեւոյն տու-

նուած ատեն եղած դժուարին եւ արիւնահեղ պատերազմին մէջ հանձարագիտաց դունդն անանկ մեծ օգնութիւն բրաւ որ յաղթութիւնն աննոյն արուեցաւ: Նիւ առ զնոյն մէջ անանկ արութեամբ դործեց, որ պատերազմի պաշտօնարանէն շտրհակալութեան թուղթ ընդունեցաւ եւ նոյն տեղոյն հանձարագիտաց զնոյն հրամանատարն առնուանուցաւ: Հետեւեալ տարին զօրաբաժնի մը հրամանատար եղաւ եւ 1839ին զօրավարի տեղակալ անուանուեցաւ: Գաղղիա դաւնայէն ետքը Մէյի հանձարագիտաց երրորդ վաշտին իբր հրամանատար ծառայեց եւ 1846ին աննոյն վրայ զօրավար եղաւ: Իր անունը ամէն տեղ տարածուեցաւ եւ իբր հանձարագէտ պաշտօնակալ անանկ դիտուն եւ յաջողակ ծանչցուեցաւ, որ 1849ին Հռոմոյ վրայ եղած յարձակման ատեն, բանակին բոլոր հանձարագիտաց զլուխ անուանուեցաւ, եւ երկու ամիս ետքը զնոյն պետ եղաւ: Իբր զնոյն պետ Հռոմոյի երէք շաբթուան պաշարման ատենն առաջնորդեց: Բանէ հասկցողները Նիւին պաշարման գործողութիւնները միաբերան կը գովէն, որ յարձակման զլուստը կէտերը յաջողութեամբ եւ աղէկ ընտրելով, եւ խրամները մեծ գործունէութեամբ եւ վարպետութեամբ բանակովը ինքզինքը ցուցուց: Երէք շաբթ ետքը՝ յարձակում ընելու համար արդէն ձեռք մը բացած էր, որ Յունիս ամայն 20ին եղաւ: Թէպէտեւ քաղքին ներսի կողմերը կը պաշտպանուէին, բայց Գաղղիացիք Նիւին գործողութեամբ նոյն ամայն 29ին գլխաւոր եւ քաղքին վրայ տիրող պարիսպը բռնեցին եւ անով Յունիս 3ին քաղաքը անձնատուր եղաւ: Նիւ առ արշաւանքէն ետքը, երբոր Գաղղիա դարձաւ, պատերազմի պաշտօնարանին մասնակից եւ հանձարագիտաց մասնաժողովոյ անդամ եւ հատուածի մը (division) զնոյն պետ եղաւ: Եւ իբր զնոյն պետ Պառակէ ա'իւիէն բանակին հանձարագիտաց կը հրամայէր, որ 1854ին Օգոստոսին պաղիկեան նաւատորմով Պոմարուստ խաւրուեցաւ: Հոն Ռուսաց՝ Ալանտ կղզոյն վրայ եղած ամուր դիրքը ստոյգ է ծովու կողմանէ պաշարուած լինելոյս էր, բայց յամաքի կողմանէ դեռ ազատ էր: Անոր համար զօրքերը յամաք հանուեցան. Նիւ՝ հարաւային աշտարակ կոչուած ամրութեան գիմայը՝ որ բոլոր ամրոյն վրայ կը տիրէր, երկու մարտից կանդնեց, եւ երկու օրուան մէջ չէ թէ միայն նոյններուն շինութիւնը գլուխ հանեց, այլ նաեւ աշտարակին թնդանթներն ալ լուեցուց: Ծովու կողմանէ եղած յարձակումը երեւելի բան մը չէր, բայց յամաքի վրայ եղած մարտիցներն իրենց կրակով ամրոյն անանկ գլղեցին, որ Օգոստոս 16ին Ռուսք անձնատուր եղան: Աս յաջող գործքը, թէպէտեւ ուրիշ եւք մը չուեցաւ, բայց Նիւին անունը շատ բարձրացուց: Նաբոլէոն Գ. 1855ին սկիզբը՝ զանի իր օգնական զօրապետն անուանեց, եւ իբրմ խաւրեց որ քննէ թէ ինչո՞ւ համար Սեւաստոփոլին պաշարումը յառաջ չ'երթար:

Նիւին իբրմ երթալը Փետրուարին մէջ կ'իյնայ, երբ Սեւաստոփոլ արդէն չորս ամսէ ի վեր պաշարուած էր: Նիւ խրամները երէք շաբթ քննելէն ետքը ցուցուց որ որոշիչ յարձակումը Սեւաստոփոլին քաղքին կողմանէ չէր կրնար ըլլալ, այլ պէտք է որ Գարապէլնայա արուարձանին կողմանէ ըլլար: Ասով ճամբայ բացուեցաւ Ռուսաց ամենէն զօրաւոր կիտին այսինքն Մալաքոֆին վրան յարձակելու: Քիչ մ'ետքը Մալաքոֆ առնուեցաւ, եւ անով Գաղղիացիք ու Անգլիացիք՝ քաղքին հարաւային մասին եւ բոլոր նաւահանգիստին վրայ տիրեցին: Ապրիլի 9ին,

հանձարագիտաց Պիլլը զնոյն պետին թնդանթի գնդակէ մ'իյնալէն ետքը, Նիւ յարձակման գործքերը կարգաւորելու հրամանատարութիւնը վրան առաւ: Իսկզբան առաջի բռնուած ճամբուն հետեւելով, Մայիսի 6ին, խիստ զնոյն անթիւնութիւն մը սկսաւ, բայց երբոր ամիս ինչպէս նաեւ առջինն ալ չ'յաջողեցաւ, եւ որոշեալ յարձակումը գլուխ չեւաւ, Գանրուպէր զնոյն պետը, որ մինչեւ նոյն ատենը վերին հրամանատար էր հրաժարեցաւ: Բեռլինի իր յաջորդը, առջի ընթացքը փոխելու համար Նիւին հետ միացաւ: Ռուսաց բաղնաթիւ թնդանթութիւնը զօրքը ինչպէս նաեւ ստանաւորաց դունդը, Գաղղիացուց յանկարծ մօտենալէն ստաննեցան: Պատրաստուած զնոյն անթիւնութիւնն սկսելէն ետքը, Գաղղիացիք հետհետէ Ռուսաց դիրքերը կը բռնէին, բայց հանձարագիտաց դունդը փոխանակ յառաջ երթալու բռնած դիրքը չէր թողուր: Ասոր վրայ Մալաքոֆին ճակատն իբրեւ գլխաւոր նպատակ դրուեցաւ, եւ առ եղանակաւ 1855ին Սեպտ. 8ին, խրամները մինչեւ երեսուն քայլի չափ բերդին մօտեցնելէն ետքը, յարձակումը առնուեցաւ:

Նիւ զնոյն պետը, գաղղիական հանձարագէտ պաշտօնակալաց մէջ մեծ համարում ու իշխանութիւն ստացաւ: Նիւին կայսեր անձին իբր օգնական զօրապետ այնչափ մերձեցաւ, քաղաքական նշանակութիւն մ'ունէր, ինչպէս որ առ վերջի տարիներուն մէջ տեսնուեցաւ, երբոր Նաբոլէոն զանի իբր վստահական անձ մ'առնին անգլիս կը խաւրէր: Աս պատգամաւորութեանց ամենէն վերջինը Գուրին խաւրուէր, որ զնոյն օրական խորհրդատուութիւն կ'ընէր, եւ Սարաինին՝ Գաղղիային հետ սերտիւ միացընելու ետեւէն կ'իյնար, որպէս զն Գլղիլուէ իշխանուհին, իշխան Նաբոլէոնին հետ կարգելը գլուխ հանէ:

Նիւ առ տարւան իտալական արշաւանքն ալ մէկ տեղ ըրաւ, եւ Յունիսի 24 Սալֆերինոյի պատերազմէն ետքը սպարապետ անուանուեցաւ:

Պ Ե Ն Ե Տ Է Ք

Ներկայ ժամանակիս աւստրիական զօրավարաց քաջերուն մէջ տեղի ունի սպարապետի տեղակալ Պարոն Պէնէտէր: Ինք զնոյն օրական ամէն քաջութիւններով զարդարուած ըլլալուն համար «քաջերուն քաջը», պատուանունը ընդունած է: Իտալական վերջի պատերազմի մէջ ալ իր զաբնիները ժողովեց: Ինչպէս ծանօթ է, Պէնէտէր սպարապետի տեղակալը, պատերազմի սկիզբը, կայսրմէ ուղղակի՝ Գրադաւէն Իտալիայի գլխաւոր բանակը խաւրուեցաւ:

Իւզոպիկիս Պէնէտէր 1804ին Ռենկարիայի Էօսէն պուրի քաղաքը ծնած է: Քսան տարեկան՝ ստորին տեղակալ էր: 27 տարւան վերին տեղակալ, եւ իբր այսպիսի 1833ին Իտալիա խաւրուեցաւ: 1835ին հարիւրապետ եւ 1840ին վաշտապետ 1843ին հրամանատարի տեղակալ եւ 1846ին հրամանատար եղաւ: Աս վերջի պատուովը Կալիցիայի մէջ եղած յեղափոխութեան ատենը իր հնարագիտութիւնը ցուցուց, 1847ին Տիւրքիոյ ստանաւոր զնոյն հրամանատար եղաւ եւ Իտալիա խաւրուեցաւ եւ նոյն ատենը Բիւենոպոլիտոյ հետ եղած պատերազմի մասնակից եղաւ: Հոն Մորգարայի դէմ եղած յարձակման ատենը (1849, Մարտ 21) եւ Նովարային որոշիչ պատերազմին մէջ (1849 Մարտ 23), Պէնէտէր անանկ քաջութեամբ զարնուեցաւ որ անոր վրան անմիջա-

պէս գնդապետի տեղակալութեան բարձրացաւ: Անկէ ետ-
քը Գանուբեան բանակին մէջ ջոկին վրան իշխելով, Ի-
սապիայի երկրորդ բանակին մէջ մնաց: Անկէ ետքը սպա-
րապետի տեղակալ եղաւ:

Խոտախան վերջի պատերազմներու տաւեր, շատ ա-
րաւթեամբ եւ ճարտարութեամբ վարուեցաւ: Մաճենդայի
պատերազմի տաւեր, սաղոյժ է մաս չունեցաւ, որովհետեւ
ինքը իր բանակովը Բաւիա էր, բայց թողանալով իր բա-
նակը լոյսը բաւական եղած էր ճամբայ ելելու եւ իրեններուն
օգնութեան հասնելու, բայց ինք գեռ չհասած, արդէն
Աւստրիացիք ետ քաշուած էին: Բայց Սլոֆերինայի պա-
տերազմի մէջ տասնի չէր, ինք Աւստրիացւոյ աջ թեւը կը
կազմէր եւ 24,000ով Բիէմնդեցւոյ 50,000ին դէմ կը պա-
տերազմէր եւ քաջութեամբ զինքնը կը մղէր: Եւ երբոր Աւ-
ստրիացւոյ բանակին կենդանւոր տկարացաւ եւ իրիկուան
դէմ ետ քաշուելու պարտաւորեցաւ, իրեն ալ հրաման
գնաց որ ետ քաշուի: Քաջ Պէնէտէք աս հրամանը՝ ար-
տասուօր ընդունեցաւ, բայց իր կայսեր հրամանին հնազան-
դելու համար, մինչեւ ցմթանալ պատերազմէն եւ թշուա-
մին մընէն ետքը զիշերտան ժամը 9ին, 700 Բիէմնդեցի
զերինելով ետ քաշուեցաւ:

Պէնէտէք իր զորքէն շատ սիրուած էր, որովհետեւ
իր զիշերտան քաջութեան հետ, արտաքայ կարգի ըն-
տանութիւն ալ միացուցած էր: Խաղաղութիւնը զինք իր
փառաւոր ատպարեղէն ետ կեցուց: Բայց անշուշտ ուրիշ
տաւեր բաւական առիթ պիտի ունենայ իր հայրենեաց նոյն-
պիտի ծառայութիւններ մատուցանելու:

ԾԱՂԵՐ ՄԱՍԿՈՒԹԻՒՆ

Գ. ՕՈՒԽԵՐ

Յակինթ (Hyacinthus. Զէ-մդի-Լ):

Աս ծաղկին ամենուն ծանօթ է, եւ ասոր վերաբե-
րեալ ամէն տեսակներն ալ պարտէզներու մէջ իբր զարդ կը
գործածուի, եւ իր գեղեցկութեանն ու անուշահոտու-
թեանը համար շատ յարգի է:

Արեւելեան կամ հասարակ յակինթ (H. orientalis)
ամենէն հասարակ եւ սկզբնաբար Ասիայէն եկած եւ 1596էն
ի վեր պարտիզաց իբր զարդ գործածուած ծաղկն է. որ
թէ գտնոյն, թէ բազմաթերթութեան եւ թէ ծաղկին
ձեւով շատ տեսակ կ'ըլլայ. ամենը աղաւ օդոյ մէջ, ոմանք
ընծանակի մէջ ժամանակէն յառաջ կը ծաղկին, եւ թէ
գեղոյն եւ թէ անոյշ հոտին համար, իրաւամբ ծաղկատե-
րներուն սիրելին կը կոչուի: Ծաղկը ձագարածէ եւ, վարի
կողմը ուռած: Օր աւուր վրայ ասոր տեսակները արուես-
տով կը շատնան: Հոս միայն հետեւեալներուն վրայ կը
խօսինք:

Յակինթները՝ ծաղկին որպիսութեանցը նայելով
երկու զլիաւոր բաժանմունքներ ունին, այսինքն քաբոյ կամ
բազմաթերթ եւ պարզ: Տնկաբաններէն ոմանք միջին տեսակ
մ'ալ կը գնեն որ է կէս քաբոյ: Աս երկու բաժանմանց ամէն
մէկն ալ 4 զլիաւոր գոյներու կը բաժնուին, որ են կապոյտ,
կարմիր, ճերմակ ու դեղին: Յակինթի ամէն տեսակներէն
տեւի պարզերը միայն՝ բնութեան իրենց տրուած գեղեցիկ
ձեւը պահած են: Եւ միայն ասոնք եւ կէս բարդերը, կրնան
իրենց սերմով տեսակներն յառաջ տանիլ, ուր որ կատա-

րեալ բարդերը չեն կրնար: Արհեստով յառաջ բերուած
տեսակներու վրայ անցեալ դարու մէջ մեծ համակրութիւն
մը կար: Ով որ պարտիզին մէջ նոր տեսակ մը ունէր, եւ-
ջանիկ կը համարուէր: Հորանտացի մը որ յակինթի մեծ
սէր ունէր, իր պարտիզին մէջ նոր տեսակ եւ գեղեցիկ յա-
կինթ տնկեր ունենալուն համար շատ տարիներէ ի վեր ինք
զինքը երջանիկ կը սեպէր, թէ եւ ուրիշներուն քովն ալ
նոյն տեսակը կամ անոր նմանը կը գտնուէր: Մէյ մ'ալ ըստ
պատահման կ'իմանայ որ Գաղղիա նոյն տեսակը կը գտնուի
եղեր: Նախանձէն գրգռեալ Գաղղիա կ'երթայ եւ ան արեւ-
կոյն սոսերը 1000 սոկի ծախք ընելով կը գնէ եւ ոտքին
տակն աւանդով կը կոխուէ: — Դոր ելած յակինթի սոկ
մը նոյն տաւերը 2000 ֆրանքի կը ծախուէր: — Որպէս զի
յակինթ մը գեղեցիկ ըսուի պէտք է որ ա) Ծաղկին ցողունը
զբաւոր, եւ երկայնութիւնն ալ այնչափ որ Ծաղկին վարի մասերը
սոկոյն տեւեւն հասնին: Բ) Առանձին ծաղկները կարճ կո-
թերով, ծաղկին զլիաւոր ցողունը ամէն կողմանէ պիտի
պաշարեն, իրարու մօտ, եւ իրարմէ հաւասար հեռաւորու-
թիւն պիտի ունենան, եւ ծաղկին վնջին ծայրը քանի կ'եր-
թայ՝ առանձին ծաղկներուն թիւը պիտի նուազի եւ կո-
թերին պիտի կարճնան, այնպէս որ ամբողջ ծաղկը կա-
նաւոր եւ սրածայր սեւ մը պիտի ձեւացնէ: Գ) Ծաղկին ա-
ռանձին առանձին զանգակները Ծաղկած արեւմտին դէպ ի երկր
պիտի ձայնէ, այլ ուղղակի պիտի կենան: Դ) Ծաղկին զանգա-
կներուն իւր-իւր զարդ է, այնչափ որ շարքէ է: Պարզ
յակինթ մը, կատարեալ համարուելու համար 20էն աւելի
զանգակներ պիտի ունենայ, իսկ բարդը 10էն աւելի: Թէ
որ ծաղկին սոկը շատ զօրաւոր է կրնայ պարզ մը մինչեւ 60
զանգակիկ, իսկ բարդ մը մինչեւ 40 ունենալ: Ե) Ամեն մէկ
զանգակիկը պիտի է որ մէջ, կանաւոր յեւղ, եւ կարաւոր
Ծաղկած, նաեւ բերանն ալ ընդարձակ ըլլայ: Բարդերէն
կը պահանջուի որ տերեւներուն երկայնութիւնն ու լայ-
նութիւնը հաւասար համեմատութեամբ ընթանան, տե-
րեւներու ցողունին հետ միացած տեղերու մէջերը պարապ
միջոցեր չըլլան, եւ թէ երկայն եւ լայն տերեւ մը, ուրիշ
կարճ տերեւը չիծածկէ: Նոյնպէս արտաքին տերեւները
պէտք է որ գեղի է ետեւ ծռած ըլլան: — Շատ դժուարաւ
կը պատահի որ յակինթի մը վրայ ամէն յատկութիւնները
կատարեալապէս գտնուին, բայց բարդերու վրայ գտնուիլը
աւելի եւս դժուար է: Շատ անգամ ամենատուր սոկերը,
շատ պակասաւոր ծաղկներ կ'ունենան:

Ասոնց մշակութիւնը թէ աղատ օդոյ մէջ երկրի
վրայ կ'ըլլայ եւ թէ խցի մէջ: Աերջներ կրնայ երեք տե-
սակ ըլլալ, հողով, ջրով եւ մամուռով: Յակինթը աղատ
օդոյ մէջ մշակելու համար՝ պտղատու, թեթեւ եւ խոնաւ
երկրի կ'ուզէ:

Յակինթի համաձայն աղէկ հող ունենալու համար,
տարի մը յառաջ աղքով խառնուած ջերմոցի փափուկ
հող կ'առնուի, եւ մէջը հողոյն 1/3ին չափ պարտիզի աղէկ
հող, եւ նոյնչափ ալ փայտի հող կը խառնուի, եւ հողե-
րու աս խառնուրդը դարունէն մինչեւ Աւգոստոս երբեմն
երբեմն աղէկ կը խառնուի: Ով որ ջերմոցի հող չունի,
կրնայ հետեւեալ եղանակաւ աղէկ հող մը ձարել, որ առ-
ջինէն ալ աւելի ընտելի է: Գարնան թեթեւ եւ առա-
ջուտ մարդագետնի (խոտով ծածկուած գետնի) վրայէն,
խոտին կարգը 6—9 մասնաշափի չափ փորելով պէտք է
զլաշտութեամբ մէկ գի աւանդ: Աս խոտին վրայ անոր շա-

փոյն $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ չափ, կովու զուտ աղը դնել, որն որ պէտք չէ որ յարգով կամ ուրիշ տնկով խառն ըլլայ: Չիտ եւ ոչխարի աղըր վնասակար է: Թէ որ մարգագետնի հողը դեռ կոշտ է պէտք է վրան բարակ եւ մաքուր աւաղ դնել: Խոկ այնպիսի տեղեր ուր մարգագետինը միայն աւաղուտ երկրի վրայ է, հոն մարգագետնի հողին հետ քիչ մը կաւուտ երկիր եւ քիչ մ'ալ շմարած կիր կը խառնուի: Էւ որպէս զի աս խառնրգով անգոր հող մը յառաջ չիգայ հողոյն $\frac{1}{3}$ ին չափ տարի մը կեցած կովու աղը ալ կը խառնուի: Աս եղանակաւ պարարտուած հողերը ամառը ստեպ կը փոքուի կը խառնուի, եւ չոր եղած ատեն կը ջրուի: Աշնան թող կը տրուի որ հողը չորնայ, որպէս զի մաղուի: Մաղուէն ետքը աւելցած կոշտ կտորները, նորէն չմաղուած կոյտին վրայ կը նետուի, որպէս զի մինչեւ հետեւեալ տարին ան ալ հող դառնայ: — Յակինթը տնկելու տեղը պէտք է բաց, քիչ մը ցած եւ կարելի եղածին չափ քիչ մ'ալ խոնաւ տեղ ըլլայ եւ առաւօտեան տարեւն անարգել տեսնէ: Թէ որ ձմեռը անձածի պիտի մնայ նէ, պէտք է որ կէսօրուան արեւէն քիչ մը պատրպարուի: Աւգոստոսի սկիզբը պէտք է յակինթին ածուն 2 տոնաչափ խորունկ փորել հողը դուրս հանել: Աս փորին մէջ 9—10 մատնաչափ խորունկութեամբ փայտի եւ կամ հին ջրմղներու հող լեցնել եւ սոքով աղէկ մը կոխել: Ո՛վ որ աս հողը չունի, այնպիսին կրնայ փրթած եւ 2 տարի կեցած կովու աղը առնուլ, եւ կամ դարնան պէտք է փայտի սղոցած, մարգագետնի հող, կալնոց կեղեւի փրթած փոշի, փրթած տերեւներ եւ կովու աղը առնուլ, կոյտ մը շինել, նոյնը խոնաւ բռնել եւ ամէն 8—15 օրը մէյ մը փորել եւ խառնել Վերոյիշեալ փոսոյն մէջ բաժն հողերնիս դնելէն ետքը, վրան յակինթը հողը կը դուրս 9—10 մատնաչափ, աս ալ աղէկ մը կը կոխուի: Աս փոր թող կը տրուի որ փոփոխ անձրեւ ուտէ եւ արեւ տեսնէ: Թէ որ օդը շատ չոր կ'երթայ նէ, որպէս զի արեւակէն խիստ տաքնալով, հողոյն սնունդարար մասը չցնդի, լաւագոյն է վրան ծածկել:

~*~

ՍԱՆՐԱՆՈՒՐԷ ՈՒ ԶՈՒԱՐԺԱՆԷ

Երկու կէտերու պատերազմ:

Երկու շաբաթ յառաջ, անգղիական ծովեզերքէն $\frac{1}{2}$ մղոն հեռու երկու կէտերու (պուլս) մէջ կռիւ մը սկսաւ, զորն որ ձկնորսները երբեք ժամ գիտեցին: Աս երկու հրէշները իրենց զրուխներովն ու պոքերով իրարու հետ խիստ կը զարնուէին, ետքը յոգնելով իրարմէ կը բաժնուէին. բայց քիչ մը վերջը վայրաշարժի (Locomotive) մը արագութեամբ, որ ժամու մը մէջ 50—60 մղոն ճամբայ կ'ընէ, նորէն իրարու կը մօտենային եւ զրուխնին անանկ իրարու կը զարնէին որ քիչ մ'ատեն թմրած կը մնային: Ետքը պատերազմը նորէն կը սկսէր. 20էն մինչեւ 30 տոնաչափ իրարու դէմ ջրոյն վրայ բարձրացած կը կենային, եւ բոյրախնին աբեամբ ներկած էր: Երբեք ժամ աս եղանակաւ կռուելէն ետքը հրէշներէն մէկն անշարժ մնաց: Յարժողը թող առաւ դնաց: Հետեւեալ օրը սատկած կէտը ալիքներէն Ուիգէն 12 մղոն հեռու Նիտսընի ծովեզերքը նետուած էր:

Արջնագորտի (հոգաւոր) վաճառականութիւն:

Փարիզի մէջ հիմակուան ատենս վաճառականութեան նոր ճիւղ մ'ալ կը ծաղկի, որ է արջնագորտերու վաճառականութիւն: Քանի մը տարիէ ի վեր աս գորտերը փարիզի բանջարավաճառներու օգնական դնակերը եղած են: Ասոնցմէ շատերն

իրենց մեծ փութով հոգացած կանաչեղէնները միջատներուն ապականութենէն կ'ազատեն: Արջնագորտերը նաեւ քանի մը տեսակ խղունջները բնաջնջ ընելու ճիւղ մ'ունին, որոնք եթէ այսպիսի միջոց մը չըլլայ, մէկ գիշերուան մէջ պարտիզի մը բոյներն բոս մեծի մասին ապականելու բաւական են: Ասոնց 12 հատը Լոնտոն 6 Շիլլին (7 ֆրանկ, 50 աստի) կը ծախուին: Արջնագորտերը Փարիզ Լոնտոնէն աւելի աժան ըլլալուն համար (5 ֆրանկ) Փարիզ կը գնուին եւ Լոնտոն կը խաւրուին: Աս անանոց վաճառականները, նոյնները տակաւներու մէջ կը լեցնեն, եւ ճամբայ կը հանեն: Բայց զարմանալին ան է որ անասունները տակաւի մէջ հիւթ մը դուրս կու տան, զոր գիտնականը երբեմն անվնաս երբեմն իբր թունաւոր կը բարոզեն, եւ աս վաճառականներն իրենց մեկը բազուկները մէջը կը խոթեն եւ նոյն հիւթը տակաւէն դուրս կը հանեն: — Աս անասունները գնողները պարտեղներնուն մէջ աղատ կը թողուն, որպէս զի ասոնց միջնորդութեամբ պարտեղը վնասակար միջատներէն եւ խղունջներէն մաքրուի:

Քանի մը Բնապատմական լրեր:

— Ֆիլատէլիայի գիտնական ընկերութիւնը, Հէյսնաւ պետին պառնաւնէրէն գրգռեալ, որ երկրին բեւեռին հասնելու կարելիութիւնը կը ցուցնէ, այսպիսի ձեռնարկութեան ինք զինքը որոշեց: Աս ընկերութեան Ուիլիամ Զարալուտ անդամը, որ ինք զինքը պատրաստ կը ցուցնէ գիտնական գիտողութեանց առաջնորդ ըլլալու, Եւրոպայի ամէն ուսումնական ընկերութեանց կ'աղաչէ հետեւեալ նիւթոյն վրայ իրեն ծանօթութիւն տալու թէ Բնական գիտութեան կամ Ֆիլիզիայի եւ օդերեւութեամբ նութեան գլխաւորաբար ո՞ր փորձերը հարկ են հիւսիսային բեւեռին վրայ ըլլալ:

— Ուայդ օդանաւորը, Յուլիսի 1ին, Ատլանտեան ովիանտոսին վրայէն ճամբորդութիւն մ'ընելու մտք, Ս. Լուիէն բարձրացաւ: Երկրորդ օրը Ֆերփոր տեմուեցաւ, անկէ իր ճամբորդութիւնը դէպ ի հիւսիսային արեւելեան կողմը յառաջ տարաւ: Իր գիտաւորութիւնը գրեւ իր լաւ պիտի չըլլայ, որով հետեւ անոր Եւրոպա հասած ըլլալը բնաւ չիտուեցաւ:

— Վեսուլ լեւը, որուն բռնկած ըլլալն արդէն մեր ընթերցողաց ծանուցած էինք, դեռ նոյն վիճակը կը շարունակէ. եւ իր շարունակեալ գործունէութիւնը հիւսիսային արեւելեան կողմը նոր բացուած ծակով աւելի սաստկացաւ: Լաւաձն հեղեղը նոյն կողման զաւի վայրին վրան եղած այգեստանները փճացուց:

— Յունիսի 11ին, Անտիկալիստեան Հէմադա գաւառին նոյն անուամբ քաղքին գետնաշարժ մամէ բոս անապատ դարձուց: Դոյն օրը կէսօրէն ետքը ժամը 4ին խիստ ցնցում մը, երկիրն անանկ սասանեց որ Ռուսական պետութեան գեղեցիկ եկեղեցիներն ու պալատներն, որոնցմով քաղաքը զարդարած էր, փլատակներու կոյտեր դարձան: Այս ժամ ետքը երկրորդ ցնցում մ'ալ եկաւ, ետքը երրորդ մ'ալ եւ անկէ ետքը բոլոր գիշերը, երկիրը անընդհատ կը տատանէր, եւ նոյն ցնցումները մինչեւ ամսոյն 15ը տեւեցին: Պարտիզաց ծառերը բոլոր դետինը տապալեցան, կորուստը խիստ շատ կ'երեւայ, բայց դեռ մարդկան կորստեան թուոյն, եւ առանց յարկի մնացած դժբախտներուն վիճակին վրայ, մանրամասն ծանօթութիւն չունինք:

Անակնունելի ժառանգութիւն մը:

Քանի մը շաբաթ յառաջ Վենետիկ քաղքին մէջ ժառանգութեան պատմութիւն մը օրական խօսակցութիւն եղած էր: Հին պատրիկ ցեղէ անուական բայց ինկած Վենետիկցի մը 41 տարի յառաջ հայրենիքը թողուցած Աստուտիլիստապոլիս ու անկէջ ալ Գայիրո գացած էր, եւ 36 տարեկն աւելի իր վրայ ամենեւին լուր մը չէր առնուած, այնպէս որ կորուսած ու մեռած կը կարծուէր: Վերջի շաբաթները Վենետիկի մէջ գտնուող կրտսեր եղբորը որն որ փորձներու վրայ ձեռնածութեամբ (օգիւստ) ու կուրբերուն առաջնորդութիւն ընելով հացը կը գտնէր, տեղւոյն ընդհանուր հիւպատոսէն ծանուցում մ'եկաւ, որ կորուսած եղբայրներն ստոյգ մեռած է եւ իրեն 2 միլիոն 800-000 Փրանք թողուցած է: